

виховного та навчального впливу є пересічний громадянин, його інтереси, здібності та можливості реалізації в сучасному світі, соціально-економічна динаміка та потреби суспільства, необхідність розробки новаторських ідей та стратегії ефективного розвитку соціальної комунікації.

Креативність є важливою передумовою особистісної реалізації, але особливого значення вона набуває в еру технологій та інтелектуального розвитку. Творча особистість має більший попит на ринку праці завдяки здатності адаптуватися до ситуації, розвиненому вмінню вирішувати творчі завдання без зразків для наслідування чи сформованих патернів поведінки в тій чи іншій ситуації. Вона є самодостатньою особистістю та здатна брати на себе відповідальність під час прийняття життєвоважливих рішень.

Список використаної літератури

1. Барышева Т., Жигалов Ю. Психолого-педагогические основы развития креативности: [учеб. пособие] / Т. Барышева, Ю. Жигалов. – С-Пб. : СПГУТД, 2006. – 285 с.
2. Грановская Р. М. Творчество и конфликт в зеркале психологи / Р. М. Грановская. С-Пб. : Речь, 2010. 414 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу – С-Пб. : Питер, 2003 – 385 с.
4. Мей Р. Мужество творить / Р. Мей. М. : Институт общегуманитарных исследований, 2008. 156 с.
5. Холодная М. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. Холодная. – С-Пб. : Питер, 2002. – 272 с.

Людмила Калюжна. Креативность в контексте современного образовательно-воспитательного процесса.

В статье освещены научные подходы к проблеме креативности, возможности её воплощения в образовательно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: креативность, развитие творческих способностей, творческий потенциал личности, самоактуализация.

Lюдmyla Kalyuzhna. Creativity in the context of modern educational and training process.

The article is devoted to scientific approaches to the problem of creativity and possibility of its implementation in educational process.

Key words: creativity, development of creative abilities, creative potential of the personality, self-actualization.

УДК 159

В. І. Коновальчук

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізуються основні наукові підходи до вивчення проблеми психологічного здоров'я особистості. В якості визначальних чинників регуляції психологічних станів особистості, зокрема психологічного здоров'я, розглядаються захисні механізми психіки.

Ключові слова: психологічне здоров'я, процес творчості, розвиток творчості особистості.

Постановка проблеми. Проблема здорового способу життєвої реалізації особистості не лише втратила актуальності в динамічному процесі культурно – історичного розвитку суспільства, а й набуває виняткової вагомості як фундаментальна сила прогресивних процесів сьогодення. Характерною особливістю сучасної науки психології є відсутність експліцитної психології здоров'я і здорової особистості. Пов'язано це, очевидно, у першу чергу із тим, що наукові дослідження традиційно зосереджуються на проблемних питаннях, що стосуються психічних аномалій, асоціальної, кримінальної поведінки особистості. На сьогодні постала нагальна необхідність дослідження проблеми психологічного здоров'я у взаємозв'язку із творчим розвитком особистості.

Мета статті. Здійснити науково-психологічний аналіз теоретичних підходів до тлумачення сутності поняття «психологічне здоров'я», його взаємозв'язку із процесом творчості і розвитком творчої особистості. Дослідити роль психологічних захистів як глибинно-психологічних механізмів регуляції здорового способу життєтворчості особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія проблеми психологічного здоров'я людини започатковується античною філософією в контексті проблеми співвідношення макро- та мікрокосмосу. Платон проводить аналогію між Всесвітом, який розуміється як «єдине живе створіння», і людиною. Всесвіт є взірцем високої організованості, упорядкованості. Як гармонійно узгоджуються природні явища і стихія (відповідно до законів міри, межі і числа – чинників, які забезпечують єдиний світовий лад), так повинні бути впорядковані і пристрасті душі та тілесні потяги людини. У людській природі має панувати закон та порядок, що мають певну межу. Згідно з тлумаченням Платона, здоров'я, як і прекрасне, слід визначати рівномірністю на основі узгодження протилежного. Тому краса і здоров'я є виразом внутрішньої гармонії, досягнутого рівня духовної досконалості людини.

Традицію гармонійної і співмірної побудови світу продовжують філософи-стоїки, підкреслюючи органічний і нерозривний взаємозв'язок між індивідуальним буттям людини і Всесвітом. Окрім цього, поняття «здоров'я» тлумачиться не лише як внутрішня рівновага, гармонія душі і тіла, а як узгоджена взаємодія людини з природою. Щастя і найвище всезагальне благо визначається узгодженістю із природою цілого. Ступінь здоров'я людини визначається мірою її співпричетності до єдності природи. Слід зазначити, що гармонія людини з природою вимагає певного психічного стану, який набувається в результаті ретельної роботи над собою, у напрямку саморозкриття і творення індивідуальної сутності.

Таким чином, антична філософія сформувала базові засади розуміння феномена «здоров'я людини» у взаємозв'язку внутрішньої (душевної)

рівноваги і узгодженості взаємин людини із зовнішнім середовищем. Античні філософи наголошували на «особистій справі кожного» в питанні здорового способу життєвої реалізації людини. Турбота про себе передбачає постійну роботу над собою з метою саморозкриття і самовдосконалення, саме тому питання здорового способу життя є питанням адекватного виховання і належного самовиховання.

Так, Платон у праці «Держава» висловлює переконання, що сама потреба звертатися за допомогою до лікарів (цілителів) уже є ганебною, так само як і необхідність звертатися за допомогою суддів. Оскільки людина, яка не здатна самотійно турбуватися і підтримувати своє здоров'я, так само як і та, що неспроможна розібратися в питаннях справедливості, ганьбить сама себе [8]. На думку автора, потреба у досвідчених лікарях і суддях є доказом поганого виховання і розбещеності громадян. Думка Платона перекликається із сучасними психолого-педагогічними поглядами на причини деструктивної життєдіяльності людини та відсутність орієнтації на здоровий спосіб життєдіяльності, оскільки дослідження означеної проблеми найчастіше зорієнтовані на виявлення зовнішніх факторів – суспільних.

Найбільш глибоке дослідження впливу суспільства на індивідуальний спосіб буття здійснив Еріх Фромм. Автор припускає, що цивілізованому суспільству може бракувати психологічного здоров'я у тому випадку, коли воно не узгоджується із людською природою [11].

Фромм вважає, що людина набуває душевного здоров'я за умови, якщо досягає у своєму розвитку повної зрілості відповідно до властивостей і законів людської природи. Тому критерієм здорового способу життєвої реалізації, на думку автора, є не індивідуальна пристосованість до певного суспільного ладу, а більш загальний показник – задовільне вирішення проблеми людського існування. Фромм стверджує, що якщо людині не вдається досягти свободи, спонтанності, істинного самовираження, то її спосіб життя можна вважати глибоко дифіцитарним.

Розробка аспектів психологічного здоров'я передбачає комплексний підхід, що зумовлюється складністю та багатозначністю самого поняття «здоров'я». У сучасній літературі (як зарубіжній, так і вітчизняній) підкреслюється необхідність розглядати здоров'я не тільки як категорію медичну, але й соціально-психологічну і філософську. У дослідженнях Е. Сайко, В. Родіна, Д. Вутулкаса, О. Васильєвої, Ф. Філатова здоров'я розглядається як значущий феномен соціального буття, як структуроутворюючий фактор соціальності.

Серед науковців, які намагалися дати визначення поняття «здоров'я», варто відзначити Ю. Лісіцина, І. Брахмана, Є. Кудрявцева, Г. Апанасенко, Д. Венедиктова, Т. Бойченко. Зважаючи на те, що психічне здоров'я є одним із основних компонентів здоров'я особистості, його визначають комплексом біологічних (спадкових і набутих) та соціальних факторів. У преамбулі статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) зазначається, що здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [7, с. 3-8.]. Подібне визначення

подається у «Психологічному словнику» за редакцією Б. Мещерякова та В. Зінченка, із посиланням на статут ВООЗ. Окрім цього, у згаданому вище словнику вказується, що в широкому значенні під поняттям «здоров'я» дослідники розуміють можливість організму людини адаптуватися до нових умов з мінімальними затратами ресурсів і часу [6, с.173].

Дослідник проблем психології управління О. Урбанович виокремлює три види здоров'я: фізичне, психічне та духовне. Психічне здоров'я людини характеризується її можливостями адаптації, соціалізації та індивідуалізації, духовне здоров'я виявляється у зв'язках людини з усім світом і виражається в релігійних почуттях, почутті краси і світової гармонії, почутті захоплення і благоговінні перед життям. Р. Поташнюк розрізняє такі компоненти здоров'я, як соматичне, фізичне, моральне та психічне. Під соматичним здоров'ям дослідник розуміє поточний стан органів і систем організму людини, основу якого складає біологічна програма індивідуального розвитку, зумовлена основними потребами, які домінують на різних етапах онтогенетичного розвитку. Ці потреби, по-перше, є пусковим механізмом розвитку людини, по-друге, вони забезпечують індивідуалізацію цього процесу. Фізичне здоров'я автор розуміє як рівень росту і розвитку органів та систем організму, базис якого складають морфологічні й функційні резерви, що забезпечують адаптаційні реакції на зміну умов навколишнього середовища. Моральне здоров'я Р. Поташнюк розглядає як комплекс характеристик мотиваційної і потребово-інформаційної сфери життєдіяльності, що включає систему цінностей, настанов і мотивів поведінки індивіда в суспільстві. Автор вважає, що моральне здоров'я визначається високою духовністю людини, яка ґрунтується на загальнолюдських цінностях – Добро, Любов і Краса. Щодо психічного здоров'я, то під цим поняттям учений визначає стан психічної сфери, який базується на стані загального душевного комфорту, що забезпечує адекватну психоемоційну і поведінкову реакцію. Такий стан зумовлюється як біологічними, так і соціальними потребами, а також можливостями їх задоволення. За визначенням М. Бачерикова, В. Петленка і Є. Щербини, «психічне здоров'я – це такий відносно стійкий стан організму й особистості, який дає змогу людині усвідомлено, враховуючи свої фізичні й психічні можливості, а також навколишні природні і соціальні умови, здійснювати й забезпечувати свої індивідуальні й суспільні (колективні), біологічні та соціальні потреби на основі нормального функціонування психофізичних систем, здорових психосоматичних і соматопсихічних відносин в організмі» [3, с. 35-36].

Виклад основного матеріалу. Термін «психологічне здоров'я» підкреслює нероздільність тілесного і психічного в людині, необхідність і того, і іншого для повноцінного функціонування. На даному етапі розвитку науки достатньо розроблений напрям «Психосоматична медицина», що розглядає механізми впливу психіки на тілесні функції, систематизує психосоматичні розлади, визначає методи їх профілактики і лікування.

Психологічно здорова людина – це перш за все людина спонтанна і творча, життєрадісна й весела, відкрита і схильна до пізнання себе та

навколишнього світу не лише розумом, але й відчуттями, інтуїцією. Вона повністю приймає саму себе і при цьому визнає цінність і унікальність людей, що оточують її. Така людина відчуває власну відповідальність за своє життя й здобуває корисний досвід із несприятливих ситуацій. Визначальною особливістю такої людини є те, що вона знаходиться в постійному розвитку, чим сприяє розвитку інших людей. Її життєва дорога може бути не зовсім легкою, а інколи досить важкою, але вона продуктивно адаптується до умов життя, що швидко змінюються, уміє знаходитися в ситуації невизначеності, довіряючи тому, що буде з нею завтра. Викладене вище дає підстави для висновку, що «ключовим» словом для опису психологічного здоров'я є слово «гармонія», або «баланс» між різними складовими самої людини: емоційною і інтелектуальною, тілесною і психічною тощо. Але це також і гармонія між людиною й оточуючими, природою, космосом. При цьому гармонія розглядається не як статичний стан, а як процес. Відповідно можна говорити про те, що психологічне здоров'я є динамічною сукупністю психічних властивостей людини, що забезпечують гармонію між потребами індивіда і суспільства, та є передумовою творчого розвитку особистості і реалізації особистісного потенціалу.

Таким чином, центральною характеристикою психологічно здорової людини можна назвати саморегулятивність, тобто здатність адекватно пристосовуватись як до сприятливих, так і до несприятливих умов, дій.

Основу психологічного здоров'я складає повноцінний психічний розвиток на всіх етапах онтогенезу. Психологічне здоров'я дитини і дорослого відрізняється сукупністю особистісних новоутворень. Таким чином, психологічне здоров'я – це прижиттєве утворення, хоча, безумовно, його передумови створюються ще в пренатальному періоді. Природно, що протягом життя людини воно постійно змінюється через взаємодію зовнішніх і внутрішніх чинників, причому не лише зовнішні чинники можуть заломлюватися через внутрішні, але і внутрішні чинники можуть модифікувати зовнішні дії.

Змістовне наповнення поняття «психологічне здоров'я» визначається духовністю. Його слід розглядати з точки зору багатства розвитку особистості, тобто включати в психологічне здоров'я духовне начало, орієнтацію на абсолютні цінності: Істину, Красу, Добро. Таким чином, якщо в людини немає етичної системи, то неможливо говорити про її психологічне здоров'я.

У науковій психології термін «психологічне здоров'я» визначають як систему, що містить аксіологічний, інструментальний і потребово-мотиваційний компоненти. При цьому аксіологічний компонент змістовно представлений цінностями власного «Я» людини і цінностями «Я» інших людей. Йому відповідає як абсолютне прийняття самого себе при досить повному знанні себе, так і прийняття інших людей незалежно від статі, віку, культурних особливостей тощо. Безумовною передумовою цього є особистісна цілісність, а також уміння приймати себе.

Інструментальний компонент передбачає володіння людиною рефлексією як засобом самопізнання, здатністю концентрувати свою свідомість на собі, своєму внутрішньому світі і своєму місці у взаєминах з іншими. Йому відповідає уміння людини розуміти й описувати свої емоційні стани і стани інших людей, можливість вільного і відкритого прояву відчуттів без спричинення шкоди іншим, усвідомлення причин і наслідків як своєї поведінки, так і поведінки інших. Потребово-мотиваційний компонент визначає наявність у людини потреби в саморозвитку. Це означає, що людина стає суб'єктом своєї життєдіяльності, має внутрішнє джерело активності, яке виступає рушієм її розвитку. Вона повністю бере відповідальність за свій розвиток і стає автором власної історії.

Розрізнення понять «психологічне здоров'я» і «психічне здоров'я» дозволяє певною мірою визначитися в розумінні норми. Для психічного здоров'я правомірно за норму приймати відсутність патології, відсутність симптомів, що заважають адаптації людини в суспільстві. Для психологічного здоров'я норма – це, навпаки, наявність певних особистісних характеристик, що дозволяють не лише адаптуватися до суспільства, але й розвиваючись самій, сприяти його розвитку. Норма – це деякий зразок, який служить орієнтиром для організації умов її досягнення. Варто також відзначити, що альтернатива нормі в рамках психічного здоров'я – це хвороба, а в рамках психологічного здоров'я – відсутність можливості розвитку в процесі життєдіяльності, нездатність до реалізації творчого потенціалу.

Розвиток є незворотним процесом, що полягає в зміні творчого типу взаємодії з довкіллям. Ця зміна відбувається на всіх рівнях розвитку психіки та свідомості і полягає в якісно іншій здатності інтегрувати й узагальнювати досвід, що накопичується в процесі життєдіяльності. Таким чином, розуміння норми повинне ґрунтуватися на аналізі взаємодії людини з довкіллям, що передбачає перш за все гармонію між умінням людини адаптуватися до середовища й умінням адаптувати його відповідно до своїх потреб.

За змістовними характеристиками перебігу процесу адаптації розрізняють три рівні психологічного здоров'я.

До *вищого рівня* психологічного здоров'я – *креативного* – можна віднести осіб із стійкою адаптацією до середовища, наявністю резерву сил для подолання стресових ситуацій і активним творчим ставленням до дійсності, наявністю творчої позиції.

До *середнього рівня* – *адаптивного* – належать індивіди, що в цілому адаптовані до соціуму, проте мають дещо підвищену тривожність. Вони можуть бути віднесені до групи ризику, оскільки не мають запасу міцності психологічного здоров'я і передбачають необхідність роботи профілактично-розвивальної спрямованості.

Нижчий рівень – це *дезадаптивний*, або *асимілятивно-акомодативний*. До нього можна віднести осіб із порушенням балансу процесів асиміляції й акомодативності, що використовуються для вирішення внутрішнього конфлікту. Асимілятивний стиль поведінки характеризується перш за все прагненням пристосуватися до зовнішніх обставин на шкоду своїм бажанням і

можливостям. Неконструктивність його виявляється в ригідності, в спробах людини повністю відповідати бажанням оточуючих. Людина, що вибрала акомодативний стиль поведінки, навпаки, використовує активно-наступальну позицію, прагне підпорядкувати оточення своїм потребам. Неконструктивність такої позиції полягає в негнучкості поведінкових стереотипів, переважанні екстернального локусу контролю, недостатній критичності.

Взаємозалежність психологічного здоров'я і творчого розвитку людини розглядає А. Маслоу. Учений вважає, що кожна людина потенційно креативна. У своїх дослідженнях дослідник виокремлює первинну і вторинну креативність. Первинна – це етап натхненної творчості, вторинна – процес деталізації творчого продукту і надання йому конкретно предметної форми. Вторинна креативність, згідно з А. Маслоу, включає в себе не тільки і не стільки творчість, скільки важку рутинну роботу. Він заперечує значущість вторинної креативності для вивчення природи творчості, оскільки пов'язує її з іншими якостями особистості, зокрема такими, як завзятість, терпіння, працьовитість, витривалість. Автор акцентує увагу на початковій стадії творчості – на миттєвостях осяяння і натхнення (інспірацій на фазі творчості). Творча людина в моменти натхнення, в інспіраційну фазу творчості, забуває про минуле та майбутнє і живе тільки справжнім.

А. Маслоу зазначає, що у здорових людей, особливо у тих, які відрізняються високою креативністю, виявляється здатність поєднувати і синтезувати свої вторинні та первинні процеси, своє свідоме і несвідоме. У результаті такого злиття первинні та вторинні процеси взаємозбагачуються один одним і змінюють характер перебігу як одних, так і інших. Творчість, в якій однаково глибоко використовуються обидва типи процесів (первинні та вторинні), учений називає «інтегрованою творчістю», проте підкреслює, що при цьому головною якістю творчості самоактуалізації залишається її експресивність або буттєвість, «а не здатність вирішувати проблеми чи створювати «продукцію».

Визначальними чинниками в регуляції своєрідності творчої життєдіяльності людини є психологічні захисти особистості. Дія механізмів психологічного захисту починається з моменту актуалізації відчуттів тривоги, напруженості, які є наслідком зіткнення конфліктуючих імпульсів. Уся захисна активність суб'єкта спрямована на те, щоб зберегти «Я» від переживання незадоволення та тривоги. Психологічні захисти покликані забезпечити психічну рівновагу суб'єкта, знизити рівень тривоги, напруження в динамічному процесі життєтворчості.

У сучасних психологічних дослідженнях сутність та функції психологічних захистів розглядають у контексті проблем спонтанного переживання психічної травми; способу переробки інформації в мозку, що селекціонує інформацію, яка загрожує психічній рівновазі; моделювання механізму адаптаційної перебудови сприймання та оцінки, що активізується у випадках, коли суб'єкт не може адекватно оцінити почуття тривоги, зумовлене внутрішнім чи зовнішнім конфліктом; механізму компенсації

психічної недостатності; спеціальної регулятивної системи стабілізації особистості, яка спрямовується на подолання чи зведення до мінімуму відчуття тривоги, що пов'язане з усвідомленням конфлікту; способу репрезентації викривленого психологічного змісту.

Психологічні захисти слід розглядати в якості глибинно-психологічних структур, які здійснюють регуляцію внутрішньопсихічного балансу особистості і визначають своєрідність перебігу індивідуального процесу життєтворчості. Зокрема, дисфункції психологічних захистів призводять до порушень емоційної стабільності, психічних розладів, ускладнення процесів життєдіяльності особистості.

Висновки. Аналіз наукових підходів до вивчення психологічних захистів свідчить, що спеціальні дослідження, спрямовані на ґрунтовне вивчення захисних механізмів психіки, їх ролі в регулюванні повноцінної здорової індивідуальної життєдіяльності особистості не здійснювались.

Розробку проблеми психологічного здоров'я особистості доцільно здійснювати у взаємозв'язку із творчим розвитком. При цьому значну увагу слід приділити виявленню ролі психологічних захистів.

Психологічні захисти є системним утворенням психіки, яке інтегрує її структурні компоненти, забезпечуючи їх функціональний баланс. Вони починають формуватися в період вікового розвитку психіки, коли свідомість ще не сформована, тому вони є переважно неусвідомлюваними. Раннє формування та несвідомий характер механізмів психологічного захисту зумовлює імперативність їх впливу на життєдіяльність людини та труднощі контролю їх функціональних проявів. Окрім цього, у відповідності із первинними життєвими потребами людини система психологічних захистів функціонує як регулятор розподілу психічної енергії з метою забезпечення психічної рівноваги. Дисфункції психологічних захистів дестабілізують психіку особистості, негативно позначаючись на стані психологічного здоров'я. Саме тому дослідження психологічних захистів відкриває перспективи більш змістовного і глибшого дослідження проблем психології здоров'я і творчого розвитку особистості.

Список використаної літератури

1. Александер Ф., Селесник Ш. Человек и его душа: познание и врачевание от древности до наших дней / Ф. Александер, Ш. Селесник. – М. : Изд-во Агенства Яхтмен, 1995. – 604 с.
2. Бассин Ф. В. Сознание «бессознательное» и болезнь / Ф. В. Бассин // Вопросы философии. – 1971. – № 9. – С. 90-92.
3. Васильева О. С., Филатов Ф. Р. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки : [учеб. пособие для студ. вузов] / О. С. Васильева, Ф. Р. Филатов. – М. : Академия. – 2001. – 344 с.
4. Грановская Р. М. Элементы практической психологии / Р. М. Грановская. – Л. : ЛГУ, 1984. – 320 с.
5. Гринсон Р. Практика и техника психоанализа / Р. Гринсон. – Новочеркасск : Агентство САГУНА, 1994. – 342 с.

6. Лапланш Ж., Понталіс Ж.-Б. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталіс; [пер. с фр. Н. С. Автономовой]. – М. : Высшая школа, 1996. – 623 с.

7. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу; [пер. с англ.]. – СПб. : Евразия, 1997. – 430 с.

8. Преамбула к Уставу (Конституции) Всемирной организации здравоохранения.

9. Платон. Государство: собр. соч.: в 4 т. Т.3. – М. : Мысль, 1994.

10. Фрейд А. Психология «Я» и защитные механизмы / А. Фрейд. - М. : Педагогика-Пресс, 1993. - 144 с.

11. Фрейд З. Введение в психоанализ: [лекции] / З. Фрейд. — М. : Наука, 1989. – 456 с.

12. Фромм Э. Здоровое общество / Э. Фромм. – М. : Транзиткнига, 2005. – 571 с.

Валентина Коновальчук. Взаимосвязь психологического здоровья и творческого развития личности.

Автор публикации проанализировал основные научные подходы к изучению проблемы психологического здоровья личности и необходимости комплексного исследования данного вопроса в целях научной разработки по творческому развитию. В качестве определяющих факторов регулирования психологического состояния личности, в частности психологического здоровья, рассматриваются защитные механизмы психики.

Ключевые слова: психологическое здоровье, процесс творчества, развитие творчества личности.

Valentina Konovalchuk. The relationship of psychological health and personal creative development.

The paper analyzes the main scientific approaches to the study of problems of mental health of an individual. The determinants of the regulation of individual psychological states, in particular, mental health, are considered to be protective mechanisms of the psyche.

Key words: mental health, the creative process, the development of individual creativity.

УДК 371.32

І. А. Кучеренко

СПРИЙНЯТТЯ Й УВАГА – ПЕРШООСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОЦІ

У статті схарактеризовано динаміку розвитку психофізіологічних процесів сприйняття й уваги в підлітків, визначено психологічні особливості навчально-пізнавальної діяльності учнів основної школи, знання яких забезпечить вдале прогнозування структури уроку й ефективну організацію навчальної роботи школярів на різних етапах уроку.

Ключові слова: підліток, психофізіологічні процеси, сприйняття, увага, урок української мови.